

trbuhe, sva sila maski, pozdravljanje roditelja na Badnje večje, zabrana oranja na Veliki petak, utrke pastira na Duhove itd.).

Druge su opet srednjoevropske (kod nas ograničene na zapadne krajeve), npr. gatanje na Andrijino, maska sv. Nikole, palica s ježevom kožom (slovenski koranti imaju »ježevke«), ime demona »Šperecht«, majsko drvo i uloga momačke družbe s običajima povezanim s njime. Neke su pak još uže, za hrvatsku etnologiju možda i najzanimljivije. Dijelom bismo ih mogli nazvati panonskima (ili upravo: zapadnapanonskima), a kod nas se javljaju uglavnom u panonskom ili upravo sjeverozapadnom hrvatskom području (s graničnim rubom Slovenije), kao uskršnji krijesovi, maska Lucije, utrke na Uskrs, polijevanje djevojaka vodom u uskršnje doba, dvanaest novogodišnjih dana prije Božića itd.

Tomešov savjesno sastavljen pregled običaja ove nevelike, ali zato tradicijski znatno složene pokrajine opet je jedan od primjera koliko takve, u prvom redu etnografske monografije mogu pridonijeti etnološkim istraživanjima i kako nikada dovoljno ne poznajemo rasprostranjenost pojedinih elemenata kojima baratamo.

Tomešovome radu za sada nedostaju jedino — sljedbenici.

Vitomir Belaj

ALFRED KARASEK — KARL HORAK. DAS DEUTSCHE VOLKSSCHAUSPIEL IN DER BATSCHKA, IN SYRMIE UND SLAWONIEN, N. G. Elvert Verlag, Marburg 1972, 382 str.

Pred nami je bogata bera domala štirih desetletij. Priča nam, da so ljudske igre nemških naseljencev v Bački, Sremu in Slavoniji v ljudski kulturi južnapanonskega območja zelo svojevrsten pojav. Osvetljuje nam zanimivo ustvarjalnost nemških etničkih otokov in tradicije, ki so jih naseljenci — v večji ali manjši meri — prinesli iz svojih prvotnih domačih pokrajin.

Dobrodošel nam je najprej pregledni informativni uvod, ki nam predstavlja južnapanonsko območje, opiše zgodovino naselitve (ki sega v Bački pravzaprav že pod konec 17. stol., v Sremu in v Slavoniji pa v sredo 18. stol.) ter prikaže naposled prvotno domovino naseljencev. V Bačko so prihajali s Švabskega, z Badenskega, iz Alzacije, z Bavarskega, iz Palatinata, s Hessenskega in Frankovskega — mešanica torej, ki se je razlikovala po narečjih, po noši, po šegah in marsikje tudi po veri. Vasi so dolgo živele brez medsebojnih zvez sredi drugih narodnosti in šele od prve svetovne vojne dalje je začela nastajati narodnostna zavest »podonavskih Švabov«. V Bački so leti tvorili med obema vojnama nekaj nad 20% prebivalstva. Po Sremu in Slavoniji je potekal od l. 1745 vojaški obmejni pas kot varstvo proti vdorom turških roparjev. Po vojaških mestih (Osijek, Novi Sad, Petrovaradin, Zemun) so se naselili najprej bavarski rokodelci. Kmečko naseljevanje se je začelo dokaj pozneje. Naseljenci so prihajali iz Avstrije in Nemčije — rajhovski dotok je bil iz Württemberskega, Nassaua, Porenja in Badenskega, avstrijski priliv so dali sudetski Nemci, Gradiščanci, tudi Čehi.

Dejstvo, da je po nemških vaseh južne Panonije kljub kulturni osamljenosti živela zelo bogata mimično-dramatska folklor, je vredno pozornosti. K pričujoči zbirki je prispevalo 147 tekstnih zapisov, blizu toliko fragmentov in nad 300 poročil. Gradivo je razvrščeno po snovnih skupinah. Objavljena so besedila iger z vsemi potrebnimi pripombami; kjer besedilo ni ohranjeno, ga nadomešča povzetek po spominu igralcev ali gledalcev. Mnogo tekstov je bilo zapisanih med obema vojnama, velik del pa po izselitvi Nemcev l. 1945 v nemških taboriščih ali v novih bivališčih izseljencev. Značilnost te mimično-dramatske folklore je, da je živela samo v spominu svojih nosilcev — rokopisi so bili vselej redki. Njen posebni pomen pa je v arhaičnih prvinah, ki so se v matični domovini v 200 letih izgubile, so se pa ohranile do zadnjega sredi tujega okolja.

Prvi zapisi teh iger se pojavljajo že po l. 1900, niso pa načrtni in ne vzbujajo zanimanja. Prvo objavo igre iz Srema dolgujemo Hrvatju Stj. Strodlu v »Glasniku Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine« 13 (1901) str. 455 sl. (Narodni običaji u Srijemu). Načrtno zbiranje se začne v dvajsetih letih našega stoletja (Rudolf Hartmann), intenzivno sta se lotila dela Alfred Karasek in Karl Horak l. 1931 ter si poiskala tudi pomoč. Druga svetovna vojna je zbiranje prekinila in tudi uničila mnogo zbranega gradiva. V popolnoma spremenjenih okoliščinah se je zbiranje nadaljevalo po vojni od l. 1945 dalje v Nemčiji. Rešiti je bilo mogoče še mnogo blaga.

Prva velika skupina iger, s katero nas zbirka seznanja, so igre o Adamu in Evi, o »paradižu« (*Paradeisspiel*). Prvotno verzijo so prinesli s seboj priseljenci verjetno iz Gornjega Porenja. Na njen nastanek je vplival najbrž Hans Sachs, najbližja pa ji je podobna igra iz Alzacije (objavil Bolte že 1898). Med južnopanonskimi Nemci se je razširilo več variant te igre. (Hrvatsko verzijo iz Slavonske Požege, *Adam i Eva*, zapisano l. 1900, je objavil Ivo T. Franić v »Vjesniku Etnografskog muzeja u Zagrebu« 3, 1937. str. 220—225, še prej pa prim. priredbo *Od Adama i Eve* Vel. Deželića sina v zbirki *Koledge*, Zagreb 1935, str. 7—14. — Naj tu korigiram svojo svoječasno domnevo, da je nastala požeška igra najbrž na pobudo tamkajšnjih jezuitov — danes se mi zdi verjetnejši vpliv nemških predstav: gl. N. Kuret, *Ljubljanska Igra o paradižu in njen evropski okvir*, »Razprave SAZU«, II/4, Ljubljana 1958, str. 23—24.)

Druga skupina so božične igre. Med Nemci v južnopanonskem območju se močno razlikujejo od iger, ki so nam domače npr. v alpskem območju. V enem delu teh iger (*Christkindspiele*) nastopa za nas nerazumljivo Jezušček (*Christkindl*), ki ga predstavlja odrasla mladenka, hkrati z Marijo, ki v zibelki nosi seboj Jezuščka — lutko! Naloga »odraslega« Jezuščka je izpraševanje in obdarovanje pridnih otrok — vloga, ki jo v alpskem območju opravlja sv. Nikolaj in v vzhodnem panonskem območju Lucija. Sicer pa združujejo te igre še več prvin: Marijino popótovanje (*Herbergsuche*), zibanje Jezuščka (*Kindelwiegen*) ter nastop pastirjev. Ta tip iger nam je tuj, zlasti preseneča nelogičnost dramskega poteka. — Drugi del v tej skupini (*Bethlehemspiele*) nam je bližji, v njem je »odrasli« Jezušček izpadel, ostaja pa kot sestavni del iger iskanje prenočišča in zibanje; posebne pozornosti je vreden teriomorfni tip »Pelznickla«, ki ima sicer še druga imena in je važna oseba v igri. Tudi med južnopanonskimi Nemci so se božične igre kakor drugod skrčile in prešle v kolednice (*Krippelsingen*, *Christkind-Singen*).

Tretja velika igrska skupina so trikraljevske igre. V nekaterih močno prevladuje oseba Heroda (*Herodesspiel*), v drugih je poudarek na treh magih (*Dreiweisenspiel*, *Dreikönigsspiel*); značilen je v nekaterih tip žida (*Meuschele*), ki nekako zastopa pismouke. Tudi trikraljevske igre so se pogosto skrčile v kolednice (*Drei-Weisen-Singen*).

Posebnost nemškega južnopanonskega igrskega repertorija je skrajno preprosto zgrajena Igra o Samsonu. Pozornost vzbuja igra o boju med poletjem in zimo (*Sommer- und Winterspiel*), kjer nastopa igralec »Poletja« v maski, podobni našemu Zelenemu Juriju (stožec iz zelenja!); »igra« je pravzaprav le dialog med »Poletjem« in »Zimo«.

O pasijonskih igrah iz starejših dob so ohranjena samo poročila. V novejšem času so igrali (npr. v Rumi 1933) igro po besedilu iz Erla na Tirolskem. Zelo pogosto so pri pasijonskih predstavah priskočili na pomoč potujoči igralci (*Zirkusleute*), ki so prihajali iz Avstrije (Štajersko, Koroško) in prirejali tudi druge »ljudske« igre tistih časov (Genovefa, Roza Jelodvorska i dr.).

Med obhodnimi (ali »kolednimi«) igrami so poznali južnopanonski Nemci prihod sv. Nikolaja, Marijino popotovanje, obisk Jezuščka (*Christkindl-Umgang*), ki ga je spremljal teriomorfni »Pickesel« in je obsegal tudi tepežkanje (*Frisch-und-gsund-Schlagen*), dalje novoletno koledovanje (*Neujahrssingen*), trikraljevske obhode (*Sternsingen*) in pomladanske obhode (*Pfingstlümmele-Singen*) z zanimivo ekvidno masko (*Gaul*).

Bogata zbirka odpira široke možnosti historičnih, folkloristično-primerjalnih in ne nazadnje teatroloških raziskav, ki jih to gradivo zasluži. Pot je nakazana v zadnjem delu knjige, kjer teče beseda o nosilcih izročila, o igralcih, o vlogi potujočih igralcev, o nagrajevanju (značilno je pogostno nastopanje iz zgolj pridobitnih namenov!), dalje o obleki in rekvizitih. V notranja gibála igranja segajo sklepna poglavja o »življenju iger«: o običajih kot osnovi igranja, o življenju iger v skupnosti, o širjenju in spreminjanju iger (ter (za nas še posebno zanimivo) o odnosih do sosedov. Izčrpne so opombe, koristni bodo seznam literature ter krajevni in stvarni register. K nazornosti pripomore 6 zemljevidov na koncu.

Igrskim skupinam in posameznim igram bodo nadaljnje raziskave morale natančneje dognati izvor, ki je zdaj le nakazan. Mi pa bomo s pridom hoteli ugotoviti, koliko in kako so nemške predstave vplivale na istovrstno hrvatsko, madžarsko, morda tudi srbsko folkloro, in obratno — kaj so nemški igralci prevzeli od svojih sosedov. Sumarično govori o tem opomba 237 na str. 346—347. (Mimogrede naj omenim, da bi avtorja — ko govorita o teh sosedih — morala vedeti da Šokci niso Srbi; vidi str. 13.) Za tovrstne in še druge koristne raziskave pomeni knjiga edinstveno izhodišče. Čeprav se v tej publikaciji morejo opaziti tudi znana obeležja, karakteristična za raziskovanje nemških jezikovnih otokov v našem stoletju, je potrebno to knjigo pozdraviti predvsem zaradi njenega obsežnega in vestno zbranega gradiva.

Niko Kuret